

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

THE PLACE OF LEGAL HERMENEUTICS IN THE METHODOLOGY OF LEGAL RESEARCH AND LEGAL ARGUMENTATION

Новіков Д.О., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Автором визначено місце правової герменевтики у методології юридичних досліджень та юридичній аргументації. Автор зазначає, що права герменевтика володіє методологічним інструментарієм, за допомогою якого можна не лише інтерпретувати та розуміти текст, але й пізнати автора тексту – законодавця, суспільство, його історію. Автор переконаний у тому, що герменевтичний спосіб розуміння заснований на проникненні не лише в зовні виражений (об'єктивний), але й у суб'єктивний світ, коли тлумачення здійснюється з урахуванням позицій інтерпретатора та індивідуальних особливостей мови автора. На думку автора, герменевтика у дослідженні правових явищ спрямована на усвідомлення правової дійсності загалом, а не тільки на розуміння сутності позитивних правових приписів, зафіксованих у законодавстві. Під час використання правової герменевтики інтерпретаційна діяльність не може обмежуватися дослідженням явища з точки зору його формально-логічного аналізу. Автор зазначає, що права герменевтика вимагає передусім вивчення тексту, в якому було викладено уявлення про явище. На думку автора, інтерпретація тексту повинна здійснюватися із застосуванням методів як лінгвістики, так і філософії, зокрема подвійної і потрійної рефлексії, за якими об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання, а також знання, думка або вчинок. Автор відзначає, що права герменевтика як частина методології юридичної науки заснована на правилах тлумачення, необхідних для розуміння всього масиву юридичних текстів і символів. На переконання автора, права герменевтика як методологія юридичної аргументації являє собою засіб пошуку і реалізації смислу правової норми, а також самостійний етап процесу застосування права, обумовлений правосвідомістю суб'єктів пізнання й учасників юридичних процесів, а також спрямований на підвищення ефективності правозастосування. Автор констатує, що виділення правової герменевтики як самостійної методології юридичної науки і розділу юридичної аргументації сприятиме подальшому вдосконаленню правничих студій, законодавства і правозастосовної практики.

Ключові слова: права герменевтика, методологія, юридичні дослідження, правові явища, юридична аргументація.

The author defines the place of legal hermeneutics in the methodology of legal research and legal argumentation. The author points out that legal hermeneutics has methodological tools with which you can not only interpret and understand the text, but also get to know the author of the text – the legislator, society, its history. The author is convinced that the hermeneutic way of understanding is based on penetration not only into the outwardly expressed (objective), but also into the subjective world, when the interpretation is carried out taking into account the positions of the interpreter and individual features of the author's language. According to the author, hermeneutics in the study of legal phenomena is aimed at understanding the legal reality in general, and not just to understand the essence of the positive legal requirements enshrined in law. During using legal hermeneutics, interpretive activity cannot be limited to the study of the phenomenon in terms of its formal and logical analysis. The author notes that legal hermeneutics requires first of all the study of the text in which the idea of the phenomenon was stated. According to the author, the interpretation of the text should be carried out using the methods of both linguistics and philosophy, including double and triple reflection, according to which the object of cognition can be the method of cognition itself, as well as knowledge, thought or action. The author notes that legal hermeneutics as part of the methodology of legal science is based on the rules of interpretation necessary to understand the whole array of legal texts and symbols. According to the author, legal hermeneutics as a methodology of legal argumentation is a means of finding and implementing the meaning of the rule of law, as well as an independent stage of the law enforcement process, due to legal awareness of subjects of knowledge and participants in legal processes. The author states that the selection of legal hermeneutics as an independent methodology of legal science and the section of legal argumentation will contribute to the further improvement of legal studies, legislation and law enforcement practice.

Key words: legal hermeneutics, methodology, legal research, legal phenomena, legal argumentation.

Постановка проблеми. Дослідження правових явищ та їх текстуальної фіксації у нормативно-правових актах і судових рішеннях на сучасному етапі розвитку юридичної науки потребує використання нетрадиційної методології пізнання. Однією з таких нетрадиційних методологій пізнання юридичних текстів є герменевтика. Свої паростки герменевтика має ще у тлумаченні релігійних текстів для виокремлення їх «істинного» значення та справжнього смислу. Пройшовши відсіювання від релігійного ідеалізму завдяки раціональній філософії у XIX та XX століттях, у XXI столітті герменевтика наблизилась до світу складних юридичних текстів, який сьогодні як ніколи через наростаючі процеси глобалізації і суцільної уніфікації потребує неупередженої та якісної інтерпретації нормативно-правових актів і судової практики. Юридична науканині з острогою, навіть з огляду на суттєве збільшення наукових студій з цієї тематики, сприймає герменевтику як майбутнє власної наукової методології. Водночас не використати потенціал герменевтики для осмислення правових текстів було б великою помилкою для усього правничого дослідницького товариства. Також можливості правової герменевтики залишаються не розкритими в контексті професійної діяльності юриста, коли кожна правова ситу-

ація чи юридичний документ ставить перед фахівцем прикладне завдання з їх юридичної аргументації. Відповідно, наукові студії, присвячені місцю герменевтики у системі методології юридичної науки та юридичній аргументації в професійній діяльності юриста, стають актуальними.

Аналіз останніх досліджень. Останніми роками тематика правової герменевтики широко представлена в юридичній науці. Серед вітчизняних дослідників, які розглядали питання сутності та окремих аспектів правової герменевтики, треба відзначити А.М. Бернюкова [1; 2], І.В. Гетьман [3], Т.В. Михайліну [4], Я.Л. Москаленко [5], О.В. Нетреб'як [6], Н.І. Сатохіну [7], В.А. Трофименка [8], Ю.В. Цуркан-Сайфуліну [9], К.О. Шелестова [10]. Осмислені вченими особливості правової герменевтики сформували теоретичний фундамент для проведення студій щодо визначення місця правової герменевтики у методології юридичних досліджень та юридичній аргументації.

Формулювання мети статті. Автор має на меті визначити місце правової герменевтики у методології юридичних досліджень та юридичній аргументації.

Виклад основного матеріалу статті. Методологія – це вчення про методи пізнання та перетворення дійсності. Методологія відповідає на питання про те, як, якими

способами, за допомогою яких засобів і прийомів видобувається нове знання. У всіх науках методологія націлена не на фіксування наявного знання, а на здійснення нових циклів пізнання та досягнення нового знання. У вихідній категорії методології, а саме методи, відображаються принципи й вимоги, операції і процедури, правила й норми, що забезпечують у науковому дослідженні отримання нового знання, його перевірку й підтвердження. Іншими словами, методологія повинна зводитися не до опису онтологічного змісту категорій і законів, а до викладу пізнавальних регулятивних способів, прийомів різних методологічних принципів і вимог, що забезпечують досягнення мети.

Методологія науки акцентує свою увагу на її діяльнісному, процесуальному боці і намагається відповісти на питання про те, як підійти до предмета дослідження, які підібрати або розробити принципи, засоби, методи, інструменти, прийоми для достовірного відображення предмета в науковому знанні. Методологія науки аналізує відкриті закони і закономірності як процесу наукового пізнання, так і руху наукового знання від фактів до теорій задля з'ясування основних механізмів і перетворення їх на систему методологічних нормативів. Методологія науки виробляє методологічний мову, тобто основні поняття та категорії, за допомогою яких можна описати, узагальнити і теоретично пояснити методологічну діяльність та її результати, а саме систему принципів, підходів, методів, прийомів, процедур емпіричного і теоретичного дослідження предметів.

Методологія юридичної науки є відносно самостійною сферою науково-теоретичної діяльності, де результатом буде виявлення і вивчення підстав, принципів та форм пізнання правової «матерії». Методологія юридичної науки вміщує в собі певну систему методів, прийомів і підходів, що використовуються для вивчення права, його структурних елементів, процесів, взаємозв'язків, а також сукупність теоретичних понять та категорій, юридичних аксіом і гіпотез, вироблених у ході історичного осмислення політичної і правової реальності, що мають велике методологічне значення для галузевих наук і юриспруденції загалом.

Методологія юридичної науки ґрунтується передусім на класичних підходах, до яких можна віднести діалектико-матеріалістичний підхід (будується на визнанні матеріальності світу, взаємозв'язку всіх навколишніх явищ та їх взаємообумовленості, коли правові явища розглядаються в розвитку, а саме через перехід кількості в якість, єдність і боротьбу протилежностей, подвійне заперечення), позитивістський підхід (базується на можливості визнання тільки зовні виражених явищ через емпіричні дослідження чинних нормативно-правових актів, правозастосовних актів, пам'ятників права тощо, які вивчаються в системності і взаємозв'язку, а отримані в ході дослідження факти повинні підлягати перевірці та підтвердженню), цивілізаційний підхід (під час вивчення права акцент робиться на ідеологію, духовний і культурний рівень народу, а економіка і політика відіграють підлеглу роль, кожній цивілізації відповідає своя неповторна форма права), екзистенціалізм (розглядає право в контексті людського буття, свободи і вибору як мірило свободи, варіант вибору), аксіологічний підхід (виводить на перший план вчення про цінності правових явищ, виділяє соціальну та особисту цінність права), антропологічний підхід (заснований на вивченні процесів юридизації людської спільноти і буття людей, які залежать від конкретно історичних умов, і ставить у центр дослідження людину у всій повноті її юридичних проявів, всі правові форми її життєдіяльності). Застосування означених підходів значною мірою залежить не тільки від наукової позиції дослідника, але й від його ідейної орієнтації, релігійних і політичних поглядів. Саме тому їх об'єктивність є відносною, а результати досліджень, заснованих на цих підходах, найчастіше отримують локальне визнання

та застосування. Через наведене юридична наука потребує методології, котра меншою мірою залежить від поглядів науковця і на перший план висуває об'єктивність дослідження разом із пошуком певного підтексту у вже опублікованих юридичних документах. Такою методологією є права герменевтика.

В загальнофілософському розумінні герменевтика – це теорія розуміння, осягнення смислу. Герменевтичний спосіб розуміння і тлумачення реальної дійсності заснований на проникненні не тільки в зовнішньо виражений (об'єктивний), але й у суб'єктивний світ, коли тлумачення відбувається з урахуванням позицій інтерпретатора та індивідуальних особливостей мови автора. Герменевтика як наукова дисципліна, що займається пізнанням закономірностей розуміння мови, дає змогу розробити систему правил вербальної комунікації і створює передумови ефективності правового регулювання. У цьому аспекті взаємозв'язок юриспруденції і герменевтики проявляється передусім у тлумаченні різних форм і джерел права, що належать як до історичних правових документів, так і до чинних у сучасний період різних видів нормативно-правових актів.

Призначення правової герменевтики як елементу методології юридичної науки полягає в тому, щоб зуміти за бурою відчутти дух, який володіє автором нормативно-правового акта, правничої студії, судового рішення, за знаком – установити не тільки безпосереднє значення, але й глибинний потаємний смисл юридичного документа, а під ним і смисл, який явно не усвідомлювався самим автором. З точки зору методології юридичної науки, права герменевтика може використовуватись для виправлення технічних незрозуміlostей, неточностей юридичних текстів і заповнення прогалін; інтерпретації права задля його застосування, що є необхідним з огляду на особливості юридичної мови через, наприклад, наявність оціночних понять. Тлумаченню повинні підлягати норми права під час кожного їх застосування, а не тільки коли постає питання з «незрозумілістю». Для правильного оцінювання юридичного тексту має значення виявлення певного «невідомого терміна». Наприклад, у ст. 149 Кодексу законів про працю України використовується термін «догана», зміст якого не розкривається у жодному нормативно-правовому акті, а саме слово має іншомовне походження. Завдяки використанню інструментів правової герменевтики автору статті вдалось інтерпретувати означений термін, виокремити похибки у його розумінні, відшукати історико-правовий контекст і надати його актуальне сучасне визначення [11].

Крім того, права герменевтика виступає як спосіб пошуку і реалізації смислу правової норми, відповідно, права герменевтика – це елемент юридичної аргументації, котра є системою способів переконання, яким притаманні раціональний характер, соціальна й діалогічна обумовленість, вербальна форма вираження. Найважливішою метою юридичної аргументації є розв'язання суперечностей (конфліктів) між різними точками зору. Крім того, аргументація здатна змусити людину змінити деяку точку зору або зміцнити її.

З точки зору юридичної аргументації, права герменевтика виходить із того, що права норма є символом, смисл якого повинен бути встановлений. За буквального смислом завжди ховається інший, контекстуальний, ситуаційний смисл, без адекватного розуміння якого неможливе правильне розуміння смислу всієї норми. Для правильного застосування закону в процесі тлумачення необхідно відшукати цю заховану ідею. Герменевтичне тлумачення правової норми є саме тим інструментом, за допомогою якого може бути вирішена проблема подвійного смислу, оскільки герменевтика, крім дешифрування буквального лінгвістичного смислу тексту, дає змогу розкрити зміст правового контексту. Саме таким шляхом йде автор статті,

коли здійснює дешифрування категорії гнучкості трудового права як дерегулювання трудових відносин [12], що можливе лише через застосування юридичної аргументації у межах правової герменевтики.

Правова герменевтика в лоні юридичної аргументації, відповідно, є самостійним етапом процесу застосування права. Задля найбільш правильного застосування права правова герменевтика відіграє роль своєрідного «перекладача» смислу нормативно-правових актів з мови законодавця або іншого творця юридичного тексту на мову більш конкретну і доступну до розуміння широким колом осіб, забезпечуючи нормам, котрі піддаються тлумаченню та інтерпретуванню, максимально можливу належність до практичних обставин і роблячи її застосування більш точним та грамотним.

Методологічним призначенням правової герменевтики в контексті юридичної аргументації є пошук і реалізація змісту правової норми, вивчення проблеми множинності смислів. Відповідно, правова герменевтика дає можливість створити методологічну основу послідовного застосування способів тлумачення для кращого розуміння змісту правової норми, виявлення волі, закріпленої в нормі права, розуміння правової конструкції. Мета правової герменевтики полягає в тому, щоб не тільки усвідомити смисл норми, але й перекласти цей смисл на мову більш конкретних висловлювань, наближених до практичних ситуацій настільки, щоб не виникало сумнівів у їх належності до норми права, котра піддається тлумаченню, і тим самим полегшувати її застосування.

Висновки. Правова герменевтика володіє методологічним інструментарієм, за допомогою якого можна не лише інтерпретувати та розуміти текст, але й пізнати автора тексту – законодавця, суспільство, його історію. Герменевтичний спосіб розуміння заснований на про-

никненні не лише в зовні виражений (об'єктивний), але й у суб'єктивний світ, коли тлумачення здійснюється з урахуванням позицій інтерпретатора та індивідуальних особливостей мови автора. Герменевтика у дослідженні правових явищ спрямована на усвідомлення правової дійсності загалом, а не тільки на розуміння сутності позитивних правових приписів, зафіксованих у законодавстві. Під час використання правової герменевтики інтерпретаційна діяльність не може обмежуватися дослідженням явища з точки зору його формально-логічного аналізу. Насамперед потребує вивчення текст, у якому було викладене уявлення про явище. Причому інтерпретація тексту повинна здійснюватися із застосуванням методів як лінгвістики, так і філософії, зокрема подвійної і потрібної рефлексії, за якими об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання, а також знання, думка або вчинок. Правова герменевтика як частина методології юридичної науки заснована на правилах тлумачення, необхідних для розуміння всього масиву юридичних текстів і символів. Це метод інтерпретації, тлумачення і розуміння юридичних текстів. Правова герменевтика пов'язана з виявленням не тільки «букви», але й «духу» правових явищ. Правова герменевтика як методологія юридичної аргументації являє собою засіб пошуку й реалізації смислу правової норми, а також самостійний етап процесу застосування права, обумовлений правосвідомістю суб'єктів пізнання та учасників юридичних процесів, а також спрямований на підвищення ефективності правозастосування. Виділення правової герменевтики як самостійної методології юридичної науки й розділу юридичної аргументації сприятиме подальшому вдосконаленню правничих студій, законодавства і правозастосовної практики. У наступних дослідженнях доцільно звернутись до вивчення окремих інструментів правової герменевтики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернюков А.М. Основний зміст правової герменевтики Артура Кауфмана. *Юридична наука*. 2016. № 1. С. 7–15.
2. Бернюков А.М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2008. 18 с.
3. Гетьман І.В. Правова герменевтика і адаптація законодавства України в умовах становлення європейського правового простору. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 43–51.
4. Михайліна Т.В. Акцентуалізація правосвідомості у площині правової герменевтики. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 35–40.
5. Москаленко Я.Л. Герменевтика та праворозуміння (до питання про підходи до вивчення проблеми). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. № 65. С. 45–51.
6. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 189–192.
7. Сатохіна Н.І. Правова герменевтика між універсалізмом і контекстуалізмом. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 169–179.
8. Трофименко В.А. Сучасна юридична герменевтика як механізм тлумачення принципів і цінностей у праві. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2012. № 3 (13). С. 43–52.
9. Цуркан-Сайфуліна Ю.В. Герменевтичний дискурс права і влади. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 15–22.
10. Шелестов К.О. Праворозуміння та герменевтика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 108–114.
11. Новіков Д.О. Сучасне розуміння догани як засобу дисциплінарного впливу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 64–68.
12. Новіков Д.О., Жукова А.І. Феномен гнучкості трудового права у соціальній філософії. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. Вип. 4. Ч. 2. С. 194–202.